

ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ВРАБОТУВАЊЕ -2010

Скопје, декември 2006

СОДРЖИНА

Предговор

1. Постојна состојба на пазарот на труд, главни предизвици и општ преглед за Националната стратегија за вработување

2. Стратегија на политиките за вработување во соодветните области на политики

2.1 Макроекономски политики за раст и вработување

2.2 Микроекономски политики

2.2.1 Секторски раст

2.2.2 Јакнење на претприемништвото и малите и средни претпријатија

2.2.3 Истражување, развој, иновации и информатичко општество

2.3 Регионален развој

2.4 Намалување на сивата економија

2.5 Социјална политика

Социјално осигурување и социјална заштита

2.6 Конкретни политики за вработување

2.6.1 Справување со невработеноста на младите

2.6.2 Превенција од долгорочна невработеност и поттикнување на вработување на долгорочно невработени

2.6.3 Еднакви можности на половите

2.6.4 Еднакви можности на ранливите групи

2.6.4.1 Раст на вработувањето кај постарите вработени

2.6.4.2 Еднакви можности на сите етнички заедници на пазарот на трудот

2.6.4.3 Еднакви можности за лицата со посебни потреби

2.6.5 Здравствено осигурување на невработените

2.6.6 Подобрување на капацитетот на АВРМ

2.6.7 Заштита и безбедност при работа

2.6.8 Социјален дијалог

2.7 Образование и обука

3. Финансирање и управување

4. Мониторинг и евалуација

АНЕКС

Предговор

Националната стратегија за вработување (НСВ) е документ во кој се содржани среднорочните стратегии за вработување. Таа во себе ги вклучува главните предизвици на пазарот на трудот за периодот до 2010 година од аспект на макроекономските и микроекономските политики, политиките за вработување и политиката на пазарот на трудот, потоа политиките од областа на социјалното осигурување и социјалната заштита, како и утврдување на цели и конкретни политики за вработување кои ќе овозможат реализација на целите содржани во стратегијата за вработување.

Стратегијата е подготвена врз основа на анализите на пазарот на трудот извршени во изминатиот период, политиките кои се планираат за периодот до 2010 година и Програма за работа на Владата на Република Македонија за периодот 2006-2010. При подготовката на Стратегијата се користени податоци заклучно со 2005 година и анализи кои ги извршиле домашни и странски експерти, како и експертите ангажирани од страна на CARDS проектот Политика за вработување II.

Националната стратегија за вработување ги инкорпорира политиките на вработување од ревидираната Лисабонска стратегија и Интегрираните насоки на ЕУ.¹

Стратегијата претставува основа за подготовка на Националниот акционен план за вработување (НАПВ), Националната програма за вработување и други оперативни документи, низ кои ќе се обезбеди имплементација на Националната стратегија за вработување (НСВ).

Националната стратегија за вработување е подготвена во рамките на проширеното **партнерство** помеѓу министерствата кои се надлежни за спроведување на макроекономската и микроекономската политика, како и политиката на вработување, со вклученост на Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ), Заедницата на единиците на локалната самоуправа (ЗЕЛС) и социјалните партнери.

Развојот на Стратегијата произлегува и беше поддржан од страна на CARDS проектот Политика на вработување II.

За изготвување на НСВ и НАПВ формирани се две работни групи организирани и координирани од страна на МТСП и CARDS проектот Политика на вработување II. Во рамките на работните групи главен носител и координатор на активностите претставува Министерството за труд и социјална политика (МТСП), а вклучени се и: Министерството за финансии (МФ), Министерството за економија (МЕ), Министерството за образование и наука (МОН), Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ), Министерството за локална самоуправа (МЛС), Секретаријатот за европски прашања, Државниот завод за статистика (ДЗС), Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ), Организацијата на работодавачи на Македонија, Сојузот на синдикатите на Македонија (ССМ), Стопанската комора на Македонија и единиците на локалната самоуправа. Овие работни групи во иднина ќе се преобразат во постојани тела на Владата кои ќе функционираат и по завршувањето на CARDS проектот. Работните групи ќе го следат текот и динамиката на спроведувањето на НСВ и НАПВ (мониторинг), ќе предлагаат неопходни промени за достигнување на утврдените цели и ќе ги подготвуваат новиот Национален акционен план за вработување/Национална програма за

¹ЕУ интегрирани насоки за раст и работни места - Европската стратегија за вработување беше воведена во 1997 година, потоа беше вклучена во Лисабонската стратегија во 2000 година и беше ревидирана во рамките на ревидирањето на Лисабонската стратегија во 2005. Во процесот на ревидирање на Лисабонската стратегија беа предложени нови интегрирани насоки за раст и работни места од Комисијата, одобрени од Европскиот совет и финално усвоени од Советот во 2005 година. Овие интегрирани насоки ги соединуваат насоките на економската политика и насоките за вработување предвидени во спогодбата на Европската Унија (спогодбата од Ница) во дваесет и четири насоки што ги покриваат насоките на микроекономски, макроекономски и политики за вработување. Види веб страна www.europa.eu

реформи и Национална стратегија за вработување. Нацрт стратегијата за вработување ја разгледа и усвои Управниот комитет и Меѓуминистерскиот комитет, Економско-социјалниот совет, Владата на Република Македонија, а е разгледана и од Собранието на Република Македонија.

1. Постојна состојба на пазарот на труд, главни предизвици и општ преглед за Националната стратегија за вработување

Пазарот на труд во Република Македонија се карактеризира со екстремно ниска стапка на вработеност и многу висока стапка на невработеност.

Општата стапка на вработеност во Македонија беше 37,9% (2005) во споредба со 63,8% во Европската унија (ЕУ). Загрижувачки е тоа што невработеноста во Македонија расте од година во година, од 31,2% во 2001 година на 37,6% во 2005 и покрај извесниот економски раст во овие години. Невработеноста во Македонија е речиси четири пати повисока од просекот во ЕУ.

Статистиката која е на располагање дава нереална слика на состојбата², но како и да е податоците од Анкетата на работна сила (АРС) се користат, бидејќи сепак го претставуваат трендот и различниот развој на посебните групи или региони кои се погодени од невработеност.

Дури и ако се земат во предвид ваквите податоци, јасно е дека проблемот со невработеноста во Република Македонија е огромен.

Главни предизвици на состојбата во Република Македонија со вработувањето се:

- ниско ниво на креирање на работни места како резултат на бавниот економски раст и недостигот на инвестиции;
- широко распространета сива економија;
- регионални разлики;
- социјални проблеми;
- екстремно висока невработеност кај младите;
- многу висока стапка на невработеност на долгорочно невработените и невработеност на ранливите групи;
- родова нееднаквост; и
- неусогласеност помеѓу образовниот систем и потребите на пазарот на трудот.

Оттука секогаш во анкетите македонските граѓани, вработувањето го ставаат прво на листата на приоритетите во земјата.

Но сега постои извесен напредок и надеж за подобрување во иднина, откако трендот на опаѓање на стапката на вработеност започна да оди нагоре во втората половина од 2005, а

² Анализата на законската рамка и анализата на пазарот на труд поставена од меѓународните експерти на проектот Политиката на вработување II покажа дека: Сите податоци од пазарот на трудот, особено вработеноста и невработеноста се особено нејасни (несоодветни). Причините за ваквата несоодветност се во тоа што лицата кои се регистрираат како невработени во Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ) по автоматизам се бесплатно здравствено осигурани, без разлика дали реално тие бараат работа или се вработени во сивата економија или се легално вработени на привремена работа. Правните (законските) поволности не само што ги искривуваат податоците на АВРМ (евидентирање како невработени), но исто така и резултатите од АРС бидејќи лицата кои се регистрирале како невработени за да го остварат здравственото осигурување, нема да одговорат точно (коректно) на прашалникот.

особено во четвртиот квартал од 2005, а овој тренд продолжи и во првиот и вториот квартал на 2006. Подобрувањето на состојбата на пазарот на труд сега е нагласена со паѓањето на невработеноста. Стапката на невработеност (АРС) падна за првпат во последниве 5 години во првата половина на 2006, а претходно таа бележеше влошување.

Очигледно дека перспективата за членство на земјата во ЕУ кое се отвори со позитивното мислење на Европската комисија за добивање на кандидатски статус во 2005 и потврдата на самитот на ЕУ во декември, особено придонесоа за ваквиот позитивен тренд.

Остварување на подинамичен економски развој и креирање на нови работни места на среден рок се предвидува да се оствари со заокружен концепт на стратешки развоен менаџмент на расположивите ресурси, содржан во Програмата за работа на Владата на Република Македонија за периодот 2006-2010 година.

Новата Влада е целосно свесна за состојбата. Затоа таа ќе ја имплементира кохерентната Национална стратегија за вработување 2006-2010 како врвен приоритет.

Оваа стратегија е во согласност со ревидираната Лисабонска стратегија поставувајќи квалитативни цели на стапките на вработување исто како ЕУ.

Земајќи ги во предвид можностите и условите во земјата подолу се поставени националните цели за стапките на вработеност кои треба да се остварат до 2010:

Стапки на ВРАБОТЕНОСТ

	Македонија 2005	Национални цели 2010	ЕУ 25 2005	Лисабонски/ Стокхолмски цели на ЕУ за 2010
Општа стапка на вработеност	37,9%	48%	63,8%	70%
Стапка на вработеност на жени	30,1%	38%	56,3%	60%
Стапка на вработеност на постари вработени (55-64 години)	26,2%	33%	42,5%	50%

За остварување на овие цели на политиките за вработување, ќе бидат имплементирани политики кои се ефективна комбинација од макроекономската, микроекономската, социјалната политиката, политиката на пазарот на труд како, и политиките на образование и обука.

За имплементација на Националната стратегија за вработување потребни се конкретни програми, проекти и мерки развиени преку Националниот акционен план за вработување (НАПВ) за 2006-2008. Овој план се базира на Насоките за вработување бр. 17-24 и Насоките за претприемништво бр. 14 и 15 од Интегрираните насоки за раст и работни места. Документот не ги покрива макроекономските насоки и сите микроекономски насоки на ЕУ. Овој план содржи и финансиски ресурси и буџетски импликации како и временска рамка и крајни рокови за имплементација на проектите и мерките. НАПВ ќе биде поставен на годишна ревизија и адаптација согласно со мониторингот и евалуацијата на резултатите. НАПВ 2006-2008 ќе биде продолжен со НАПВ за 2009-2010. Во иднина ќе се изработи целосна Национална програма за реформи која ќе биде замена за НАПВ, а ќе ги покрива макроекономските, микроекономските области и областа на вработување, согласно со дваесет и четирите насоки на ЕУ.

Сите засегнати страни на полето на вработувањето, односно различните министерства (МТСП, МФ, МЕ и МОН), социјалните партнери (синдикатот и Организацијата на работодавачи на Македонија) и локалната самоуправа, беа вклучени во развојот на оваа координирана стратегија и НАПВ-от. Тие мораат да бидат континуирано вклучени во имплементацијата, мониторингот и адаптацијата на истите. За таа цел Владата ќе формира две постојани работни групи, едната е на политичко, а другата е на административно ниво.

2. Стратегија за политиките за вработување во соодветните области на политики

2.1 Макроекономски политики за раст и вработување

Макроекономските перформанси на македонската економија во периодот 2001-2005 покажуваат скроман тренд на раст од 2 до 4%. (табела 1 - Статистички анекс). Стапката на инфлација (мерена преку трошоците на живот) во 2005 година беше ниска и достигна ниво од 0,5%. Зголемената извозна активност и високиот прилив на приватни трансфери во изминатиот период доведоа до значително намалување на дефицитот во тековната сметка од Билансот на плаќања кој во 2005 година достигна скромни 1,4% од БДП, додека дефицитот во Буџетот изнесува 2.07 % од вкупните јавни расходи во 2005.

Секторот индустрија е главниот двигател на интензивираната економска активност. Пораст на индустриското производство е остварен во повеќето индустриски гранки при што најголем раст е евидентиран во традиционалните извозни гранки, како што се индустријата за основни метали, прехранбената индустрија, производството на градежни материјали, нафтената индустрија, производството на електрични машини и др. Негативни тенденции во последните две години се евидентирани единствено во градежниот сектор. Структурата на БДП во 2005 година остана речиси непроменета, со најголемо учество на индустријата, додека од другите сектори, најзначајно учество има трговијата, финансиското посредување и јавниот сектор, а потоа земјоделството. Во последните две години забележано е поголемо учество на услугите во вкупниот БДП, а ваквиот тренд на раст на услугите треба да продолжи и во иднина.

Макроекономската политика во периодот 2006-2010 ќе биде фокусирана да придонесе кон остварување на овие главни цели до 2010 година:

- **остварување на подинамичен економски раст, 4-5% раст на БДП,**
- **пораст на вработеноста и намалување на невработеноста,**
- **зголемување на конкурентноста,**
- **пораст на домашните и странските инвестиции,**
- **мала јавна потрошувачка, и**
- **ефикасна државна администрација.**

На среден рок ќе се одржува контролиран буџетски дефицит од најмногу 1,5% од БДП, а со тоа ќе се придонесе за стабилен макроекономски развој.

Јавните расходи треба да се насочат и концентрираат кон јавните инвестиции за сметка на јавната потрошувачка. Јавните инвестиции постепено ќе се зголемуваат, почнувајќи од 2007 година на ниво до околу 5% од БДП, колку што е просекот на новите членки на ЕУ. Јавните инвестиции ќе бидат насочени во финансирање на инфраструктурни проекти.

Монетарната политика ќе биде во функција на одржување на ценовната стабилност и зголемување на ефикасноста на банкарскиот систем. Со намалување на каматните стапки ќе се обезбеди поинтензивна кредитна поддршка на стопанството и населението, преку пораст на кредитите кои банките ги одобруваат на приватниот сектор и на населението од 25% годишно, слично како во земјите кои станаа членки на ЕУ.

Со заживување на станбеното кредитирање и реформите во системот на регистрација на сопственоста на недвижен имот, ќе заживее пазарот на недвижности кој е еден од двата основни двигатели на целокупната економија.

Политиките и мерките за зголемување на домашните и странските инвестиции се очекува да придонесат вкупните инвестиции во Република Македонија да достигнат околу 25% од БДП.

2.2 Микроекономски политики

На среден рок, до 2010 година треба да се остварат две главни цели:

- зголемување на стапките на реален годишен раст на БДП преку зголемување на искористеноста на расположивите ресурси и подигнување на капацитетот на домашното стопанство и воведувањето на рамен данок со што ќе се очекува и поголема конкурентност и извоз; и
- зголемување на вработеноста, преку подобрување на инвестиционата и бизнис клима, мерки за поддршка на бизнис иницијативите на невработените и претприемачите во секторот на мали и средни претпријатија и олеснување на преминот од неформална во формална економија.

Развојните секторски и микроекономски политики до 2010 година ќе бидат остварувани во корелација со два фактори:

- состојба и структура на расположивата работна сила (невработеност);
- расположиви природни ресурси.

2.2.1 Секторски раст и вработувања

Со највисоки ефекти во динамизирање на стопанскиот раст и вработувањето на среден рок ќе бидат потенцијалите пред се во следниве сектори:

- индустрија,
- земјоделство и производство на храна,
- градежништво, и
- туризам.

Индустрискиот сектор, глобално и локално, среднорочно се повеќе ќе биде ставен во позиција на следење на притисокот на глобалната конкурентност, преку забрзано темпо на технолошко осовременување и глобално пазарно прилагодување. Тоа ќе предизвика реалокации на постојните капацитети, рационализации и технички осовременувања на постојните капацитети, при што како повратен ефект може да се јават и рационализации на вработеноста во овој сектор. Генерално, тенденциите за креирање на нови работни места во индустрискиот сектор, глобално и локално на среден рок, ќе се остваруваат како тренд на реструктурирање и ќе имаат потреба од силна макроекономска поддршка.

Политиките на микро план во индустрискиот сектор на среден рок ќе бидат спроведувани како политики на зајакнување на конкурентноста, поттикнување на инвестициите и

воведување на стандарди во производството, насочени кон задржување или зголемување на производството, задржување на постојните и креирање на нови работни места и поддршка на индустриската услужна економија (промоција, дизајн, маркетинг, дистрибуција, менаџмент, финансиско планирање и сл.), заради зголемување на конкурентноста на странските пазари.

Ваквиот пристап и политики ќе создаде можности за вклучување на македонските компании во производство на составни делови наменети за глобалното производство на странски фирми - глобални добавувачки ланци.

На среден рок, индустрискиот сектор се очекува да ја задржи позицијата на значаен двигател на динамичниот раст на БДП со просечен годишен реален раст меѓу 6% и 8% и на задржување и креирање на нови работни места.

Секторите **земјоделство, градежништво**, особено градежништво во инфраструктура како составен дел на индустријата **и туризмот** како дел од услужната дејност имаат капацитет на придвижувач на вкупниот економски развој и вработеност од следниве причини:

- релативно мало ниво на искористеност на постојните капацитети (природни и човечки);
- пораст на побарувачката на странските пазари;
- релативно добра стартна конкурентност на излезниот производ или услуга; и
- генерирање на домашна побарувачка во повеќе стопански сектори (градежништво, прехранбена индустрија, текстил, мебел, градежни материјали, транспорт и комуникации и финансиски услуги).

Апсорпциониот потенцијал на развојот на овие три сектори од аспект на намалување на невработеноста е висок, особено со оглед на демографската структура на невработеност. Основата за ставање во функција за подинамичен и концепциски моделиран развој на секторите земјоделство, градежништво и туризам е изготвување на стратегии за нивниот развој. Тие ќе бидат втемелени во проекти кои ќе корелираат со сегашната фаза и очекуваниот развој на среден рок на регионалниот, европскиот и светскиот пазар.

2.2.2 Јакнење на претприемништвото и малите и средни претпријатија

Во структурата на македонското стопанство учеството на малите и средни претпријатија е доминантно.

Во периодот 2003-2005 година спроведени се комплексни политики на подобрување на деловниот амбиент и условите за развој на малите и средните претпријатија и на приватното претприемништво. Овие политики придонесоа бројот на регистрирани деловни субјекти во 2005 година да биде 11% поголем од регистрираните на крајот на 2003 година.

Главните стратешки цели за остварување на повисока стапка на раст и креирање на работни места се очекува дека ќе се остварат преку:

- политиките на поддршка и развој на малите и средни претпријатија
- политиките за привлекување на инвестиции

Развојот на малото стопанство ќе претставува клучен фактор за остварување на позабрзан стопански раст и креирање на нови работни места во периодот до 2010. Стратегијата за развој на малото стопанство чија изработка е во тек (тековен проект на CARDS програмата) и годишните програми за поддршка на претприемништвото ќе создадат стратешки и програмски основи за доградба и развој на конзистентен систем за поддршка на претприемништвото и малото стопанство, како клучен фактор во обезбедувањето на повисок раст и вработување.

Ваквите политики беа концентрирани во овие правци:

1. Промена на законската регулатива, приближување на европското законодавство и поедноставување на постапките и процедурите за започнување и водење на бизнис;
2. Подобрување на вкупниот деловен амбиент, намалување на даночното оптоварување и разни облици на поддршка за започнување и развој на бизнисот на младите, особено со иновативни проекти;
3. Зголемување на финансиска и нефинансиска поддршка за секторот на претприемништво, преку зголемување на бројот на кредитни линии за мали и средни претпријатија, олеснување на условите за пристап до тие кредитни линии, создавање на бројни облици и механизми на нефинансиска поддршка; и
4. Намалување на сивата економија и поттикнување на нејзин трансфер во легална.

Според податоците на Фондот на пензиско и инвалидско осигурување на Македонија (ПИОМ) и Агенцијата за поддршка на претприемништво повеќе од 90% од вкупниот број фирми се микро фирми (1-9 вработени). Значителен дел од нив ќе бидат поддржани во насока на развој и проширување на нивната дејност и трансфер во мали претпријатија. Со тоа едновремено се создаваат можности за нови вработувања и стеснување на можностите за појава на нелегално вработување.

Секторот градежништво, трговијата на мало и туризмот и угостителството се сектори кои особено ќе биде насочена стратегијата за поддршка на микро и мали претпријатија, а со тоа и за намалување на нелегалното вработување.

Значаен сектор за развој на малите и средни претпријатија и креирање на нови работни места - вработувања и намалување на нелегалното вработување е земјоделството. Според податоците од АРС просечниот број на активните лица во земјоделството коишто вршат занимање изнесува околу шеесет илјади лица. Согласно со податоците од Фондот за здравствено осигурување и Фондот за пензиско и инвалидско осигурување само околу дваесет илјади земјоделци уплаќаат за здравствено осигурување, а десет илјади за пензиско осигурување. Оттаму реална е претпоставката дека триесет и пет до четириесет илјади активни земјоделци се пријавуваат како невработени заради остварување на одредени социјални права (првенствено здравствено осигурување - види дел 2.6.5 Здравствено осигурување на невработените), иако активно се ангажирани во земјоделството. Владата ќе преземе мерки за регулирање на статусот на лицата како земјоделци и ќе ги подобри бенифициите и поттиците за оние кои се регистрираат како земјоделци.

Развојот на мали и средни претпријатија ќе биде поддржан и преку намалувањето на сивата економија (види дел - 2.4. Намалување на сивата економија), која заради создавање на услови на нелојална конкуренција на домашниот пазар, го забавува развојот на малите претпријатија или е причина и за престанок на нивната дејност.

2.2.3 Истражување, развој, иновации и информатичко општество

Стратегијата за вработување ќе се потпира на политиките на:

- зголемување на вложувањата во научно-истражувачката инфраструктура, како услов за примена на современи методи на истражување,
- измени во даночната и индустриската политика и во системот на финансирање на истражувачките дејности коишто ќе ја поттикнуваат соработката од истражувачката област и стопанството, како и основање на претпријатија "SPIN-OFF" и вработување на истражувачите во стопанството.

Поттикнувањето и овозможувањето на иновации ќе се заснова на:

- воспоставување на подобра соработка на претпријатијата со образовните и истражувачко-развојните установи и поттикнување на мобилноста на кадрите,

- воспоставување на законодавна и финансиска околина, којашто ќе биде поттикнувачка за основање и раст на високотехнолошки и други иновативни претпријатија, особено мали и средни претпријатија.

Значаен предуслов за намалување на невработеноста е зголемување на инвестициите во информатиката и информатичкото образование. Стратешките приоритети во оваа област ќе бидат:

- зголемување на достапноста и вклучување на информатичко комуникациската технологија на што поголем број на стопански субјекти и на населението;
- забрзување на развојот на безжични мрежи и вложување во пасивната инфраструктура; и
- создавањето на услови за ангажирање на што поголем број на млади стручни и образовани лица во аутсорсингот. Потенцијалот на outsourcing-от³ секторот во Република Македонија е релативнио голем и како таков ќе биде промовиран на светскиот пазар.

2.3 Регионален развој

Развојните приоритети во рамномерниот регионален развој се во насока на:

- **создавање на правна рамка за рамномерен регионален развој,**
- **градење на структури за рамномерен регионален развој,**
- **балансиран урбан и рурален развој,**
- **развој на подрачја со специфични развојни потреби, и**
- **прекугранична соработка.**

Целите на политиката на ЕУ и на Владата на Република Македонија се насочени кон намалување на разликите во регионалниот развој и создавање на регионална кохезија. Националната и локалната власт ќе воспостави координација помеѓу директните мерки на регионалната политики и мерките на другите политики, како на пример индустриската и аграрната политика со цел да се намалат разликите во регионалниот развој и создавање на регионална кохезија, особено преку подобрување на вработеноста на регионално ниво и намалување на разликите меѓу регионите во поглед на вработеност/невработеност.

2.4 Намалување на сивата економија

Проблемот на сивата економија многу силно и длабоко се имплицира во македонското општество. Најпрво таа негативно се одразува на јавните приходи и е главен поттикнувач и создавач на даночната евазија со што директно ја оштетува државата и граѓаните. Негативно се одразува на состојбата на стапката на вработеност, предизвикува дисторзии во националната статистика, ја руши легалната конкурентност на чесните претпријатија на нелојален начин и го забавува економскиот развој.

Намалувањето на сивата економија особено ќе придонесе во севкупниот економски развој и зголемување на вработеноста.

Секторски таа е особено застапена во земјоделството, услужните дејности и индустрија. Затоа Владата ќе развие и спроведе кохерентна програма за справување со сивата економија.

Трансферот на сивата економија во формална, претставува првиот чекор во решавањето на овој проблем. Измените во даночниот систем, системот на социјалното осигурување и системот на други видови поттици и поддршка ќе влијаат на зголемувањето на интересот кај нерегистрираните фирми да се регистрираат. Бенефициите за започнување на бизнис и поддршка на бизнисот ќе бидат поврзани со регистрирана дејност. Ова ќе го зголеми процентот на трансфер на сивата економија во легална. Усогласувањето и подобрувањето

³ Обезбедување на услуги за правниот субјект од физички и правни лица кои не се дел од правниот субјект, доколку outsourcing -от се обезбедува од странски субјекти тогаш се вика offshoring

на легислативата во согласност со европските принципи ќе придонесе кон ова, а од друга страна ќе создаде соодветни казни мерки за креаторите на нелегалниот бизнис. Зајакнување на надзорот и казнените мерки за оние кои работат во сивата економија, односно засилување на инспекцискиот надзор, зајакнување на кадровските капацитети на инспекцијата и интегрираната инспекциска работа (соработка и координација на Државниот инспекторат за труд со останатите инспекциски служби), значително ќе придонесат за намалување на сивата економија.

2.5 Социјална политика

Социјално осигурување и социјална заштита

Во системот на пензиското и инвалидското осигурување, потребна е целосна хармонизација на македонското законодавство со она на Европската унија, и во таа насока потребно е:

- Продолжување на реформите во системот на пензиското и инвалидското осигурување во насока на редефинирање на инвалидноста во делот на постапката за остварување на правата по основа на инвалидност, односно неспособност за работа. Реформи во делот на бенефицираниот стаж заради усогласување со директивите на Европската унија;

- Дополнување на системот на пензиското и инвалидското осигурување со воведување на третиот столб на доброволно капитално финансирано пензиско осигурување, како дел од трите столба на системот на пензиското и инвалидското осигурување;

- Усогласување на основниците за наплата на придонесите за трите вида на социјалното осигурување (пензиско-инвалидско, здравствено осигурување и придонесот за вработување), воведување на единствена постапка за собирање на придонесот за пензиското и инвалидското осигурување и единствен процес за собирање на придонесите за социјално осигурување и персоналниот данок. Врз основа на претходна анализа, Владата ќе ги преиспита можностите за намалување на придонесите за социјално осигурување, бидејќи тие се големо финансиско оптоварување на работодавците и директно влијаат во креирањето на работните места; и

- Унапредување на механизмите на контрола за поефикасна наплата на придонесите за социјалното осигурување.

Во однос на придонесите за социјално осигурување потребно е нивно следење и анализа заради нивно подобрување. Системот на здравствена заштита треба да се подобри и да се одвои од системот на осигурување во случај на невработеност (види 2.6.5)

Политиката во областа на социјалната заштита ќе биде насочена кон намалување на сиромаштијата, социјална кохезија и социјална инклузија. Основен инструмент за борба со сиромаштијата е зголемување на вработувањето. Во таа насока е потребно и донесување на нов Закон за социјална заштита.

До 2008 година ќе биде подготвена и усвоена Национална програма за развој на социјалната заштита, која ќе се однесува на периодот 2008-2010 год. Исто така, се планира изработка на Национален план и стратегија за социјално вклучување. Приоритет на социјалната заштита ќе биде подобрување и унапредување на социјално-заштитната дејност за одделни групи на граѓани преку: обезбедување на социјални услуги за основните социјални ризици, ризици по здравје, стареење, мајчинство и семејство, вработување, професионална неадаптираност и неадаптираност кон социјалната средина.

Продолжување на процесот на децентрализација и деинституционализација и вклучување на поголем број носители на социјална заштита (државата и локалната заедница, здруженијата на граѓани, приватниот сектор и физички лица).

Хармонизација на легислативата од областа на социјалното осигурување и социјалната заштита со законодаството на ЕУ.

2.6 Конкретни политики за вработување

Целите на ЕУ во стратегијата за вработување до 2010 се поставени во насоката бр.17. Европската стратегија за вработување подразбира имплементација на политиките за вработување кои имаат за цел целосна вработеност, подобрување на квалитетот и продуктивноста на работното место и зајакнување на социјалната и територијалната кохезија.

Политиките за вработување на ЕУ треба да придонесат за остварување на просечната општа стапка на вработеност во ЕУ од 70 %, најмалку 60% стапка на вработеност за жените и 50% за повозрасните вработени (55-64 години) до 2010 година, и за намалување на невработеноста и неактивноста. Земјите-членки треба да размислат за утврдување и поставување на национални цели за стапката на вработеност.

Соодветно на целите на ЕУ стратегијата за вработување до 2010 Република Македонија постави свои сопствени цели кои треба да ги достигне до 2010 година:

- општа стапка на вработеност од 48% до 2010 година;
- стапка на вработеност на жени од 38% до 2010 година; и
- стапка на вработеност за постарите работници (55-64 години) од 33% до 2010 година.

Статистиката за пазарот на трудот се темели на податоци кои се прибираат од два различни извори: административни извори со кои се обезбедуваат податоци само за лицата кои се со формален работен статус и анкетни извори (Анкетата за работната сила) преку која се добиваат податоци за формалниот и до извесен степен од неформалниот пазар на труд. Податоците од административните извори ги прибира Агенцијата за вработување (регистрирани невработени), а за вработените, Државниот завод за статистика (ДЗС). Податоците за невработеноста од двата извора (ДЗС и АВРМ) се разликуваат, а разликата се должи на различната методологија. Потребно е подобрување на статистиките на пазарот на трудот со цел намалување на разликите во податоците за вработените и невработените од различните извори на податоци (види 2.4 и 2.6.5).

Главни приоритети на политиката на пазарот на трудот

Во насока на остварување на националните цели на Политиката на вработување во Република Македонија активностите треба да бидат насочени кон:

- Програми за зголемување на вработеноста и задржување на постојните работни места;
- Поттикнување на системот на доживотно учење;
- Прилагодливоста на вработените и претпријатијата со флексибилни облици на вработување и сеопшто учење;
- Пораст во нивото на вложувања на човечкиот капитал;
- Прекинување на поврзаноста на остварувањето на правото на здравствено осигурување и невработеноста;
- Обезбедување на користењето на сите видови државна помош и поддршка условени со регулиран работен или претприемачки статус; и
- Поттикнување на вработувањето според животното доба.

2.6.1 Справување со невработеноста на младите

Високата стапка на невработени млади од 15 до 25 години (**62,6% според АРС**) во 2005 кај младите вработени, претставуваат неповолни показатели и ја ставаат оваа специфична група како приоритет во политиката за вработување.

Главни причини за ваквата состојба на пазарот на трудот се:

- неусогласност на потребите на пазарот на труд и системот на образование и обуки,
- исклучиви потреби на работодавачот од лица со работно искуство,
- силен подем на сивата економија, со што од една страна лицата фактички се вработени, но не се евидентираат и изјаснуваат како невработени (види 2.6.5 Здравствено осигурување на невработените), и
- првото искуство младите го стекнуваат во сивата економија, со тоа ја поттикнуваат сивата економија, остануваат заглавени во неа или започнуваат подоцна сопствен бизнис повторно во сивата економија.

Во насока кон разрешување на ваквите состојби стратегијата на Владата е:

- анализи на потребите од вештини и подобрување на системот на образование и обука соодветно на потребите на пазарот на трудот;
- подобра усогласеност помеѓу образованието и обуката и потребите на работодавците од соодветно квалификувани вработени;
- волонтерска пракса за студентите и учениците (над 15 години возраст) на пазарот на трудот во текот на нивното образование, за летниот распуст или како дел од практичната образовна програма;
- вработување на практикантите; и
- искоренување на долгорочната невработеност на младите (нов почеток - обука на сите млади невработени најдоцна до 6 месеци во периодот на невработеноста)

2.6.2 Превенција од долгорочна невработеност и поттикнување на вработување на долгорочно невработени

Учеството на долгорочно невработените (невработени подолго од една година) во однос на вкупната работна сила изнесуваше 32,3% во 2005 година. Поголем број од оваа група на невработени подолго од четири години е надвор од пазарот на трудот.

Ваквата состојба го става прашањето на долгорочно невработените како важна обврска на Владата. Две цели соодветно на целите на ЕУ се поставуваат во контекст на долгорочната невработеност:

- До 2010 година 15% од долгорочно невработените треба да бидат вклучени во активна мерка во облик на преквалификација, доквалификација, пракса или друга мерка за вработување, со цел да се приближиме на европската цел од 25 процентна вклученост на долгорочно невработените во активните мерки;
- На секое невработено лице да му се понуди нов почеток во првите шест месеци на невработеност за млади лица, односно 12 месеци невработеност во случај на возрасни, во облик на преквалификација, доквалификација, пракса, работа или друга мерка за вработување, комбинирана со соодветна континуирана помош за барање работа.

Политиките за остварување на овие цели се:

- превентивен и проактивен пристап (подразбира што помалку лица да станат доолгорочно невработени)
- активни мерки и мерки на поттици и поддршка на оваа целна група

2.6.3 Еднакви можности на половите

Застапеноста на половите во вработувањето покажуваат висока стапка на невработеност кај жените од 38,8% (АПС според EUROSTAT), односно ниска стапка на вработеност од 30,1% во 2005 година. Како една од главните причини за ваквата состојба се наведуваат традиционалните животни навики кај дел од македонските граѓани и традиционалната улога на жената во семејствата во Македонија.

Целите кои треба да се остварат се:

- 38% стапка на вработеност кај жените. Оваа цел е пониска од европската (60% вработеност), бидејќи е прилагодена кон македонските специфични услови,
- подобри и подостапни услови за грижа и сместување на децата во рамките на системот на детска заштита.

Политиките за остварување на овие цели значат:

- продолжување на процесот на хармонизација и усогласување на законодавството во насока на еднакви можности на половите со законодавството на ЕУ;
- подготовка на програми за образование и обука со поголемо учество на жените со цел создавање на поголеми можности за нивно вработување во секторите каде се помалку застапени;
- реформи за мали и средни претпријатија и поттикнување на претприемништвото кај жените;
- унапредување и развој на мрежата на јавни и приватни установи за грижа на децата, со што ќе се зголеми процентот на згрижени деца до возраста за задолжително образование.

2.6.4 Еднакви можности на ранливите групи

2.6.4.1 Раст на вработувања кај постарите вработени

Кај постарите вработени (55-64 години) стапката на вработеност изнесува 26,2%, додека стапката на невработеност 21,9 % во 2005 година според АПС.

Транзициониот процес и нивната несоодветна квалификација во однос на современите потреби на пазарот на труд (вештини и знаења, како на пример работа: со компјутер) се главните причини за ваквата состојба.

Цели:

- 33% стапка на вработеност на постарите вработени до 2010 година
- Намалување на разликите помеѓу законската и постојната просечна возраст на напуштање на пазарот на труд во согласност со порастот на просечниот животен век до 2010 година (постојната просечна возраст за пензионирање во 2005 година изнесуваше 57 години за жени и 61,7 години за мажи според податоците од Фондот за пензиско и инвалидско осигурување).

Политиките во насока на овие цели се:

- Реинтеграција на постарите невработени и обновување на нивната оспособеност на пазарот, преку воспоставување на систем за нивно оспособување за повторно вработување или почеток на сопствен бизнис.

2.6.4.2 Еднакви можности на сите етнички заедници на пазарот на трудот

Еднакви можности на етничките заедници подразбира нивна поголема застапеност на пазарот на трудот онаму каде што ги има во помал број и за таа цел се предвидува имплементација на:

- Стратегија за Ромите - Декада на Ромите 2010 и акциони и оперативни планови за Декада на Ромите
- правична застапеност на етничките заедници во државната администрација, единиците на локалната самоуправа (ЕЛС) и јавните претпријатија.

2.6.4.3 Еднакви можности за лицата со посебни потреби

Изработка на посебни програми за рехабилитација и интеграција на лицата со посебни потреби на пазарот на трудот.

2.6.5 Здравствено осигурување на невработените

Од доминантно значење во реализацијата на стратегијата на вработување претставува прашањето на здравственото осигување на невработените.

Лицата кои се регистрираат како невработени во Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ) по автоматизам се бесплатно здравствено осигурани, без разлика дали реално тие бараат работа или се вработени во сивата економија или се легално вработени на привремена работа. Законските поволности не само што ги искривуваат податоците на АВРМ (евидентирање како невработени), но, исто така, и резултатите од АРС бидејќи лицата кои се регистрирале како невработени за да го остварат здравственото осигурување, нема да одговорат точно (коректно) на прашалникот.

Од овие причини статистиката покажува преголема стапка на невработеност и премала стапка на вработеност. Воедно, разликите во податоците за невработеноста од двата извори (ДЗС и АВРМ) се огромни, токму поради овој проблем.

Комплексот на цели сврзани со намалувањето на невработеноста и сивата економија тешко ќе можат да се реализираат доколку не се изврши промена на законската регулатива по ова прашање, за што се потребни мерки од нормативен и институционален карактер.

За обезбедување на веродостојни податоци за состојбите на пазарот на трудот, намалувањето на сивата економија, вработувањето и зголемувањето на вработеноста, потребни се законски и институционални услови кои ќе ја прекинат поврзаноста на правата на невработените за здравствено осигурување и АВРМ и ќе го пренесат правото на здравственото осигурување во институциите од системот на здравственото осигурување. Ваквата постапка нема и не треба да значи укинување на правото на здравствено осигурување, ниту пак ќе влијае на покриеноста на населението со здравствено осигурување.

При изборот на моделот за начинот на оставување на правото на здравствено осигурување треба да се земе искуството на некои од земјите на ЕУ.

2.6.6 Подобрување на капацитетот на АВРМ

- Подобрување и развој на капацитетите на човечките ресурси во Агенцијата за вработување

- Тесна и координирана соработка со работодавците, меѓу другото со продолжување на анализа на потребите од вештини на пазарот на труд, воведена преку проектот CARDS Политиката за вработување II
- Оспособување за спроведување на ефективни активни мерки кон невработените (обуки, преквалификации, јавни работи, пракса и слично, согласно со потребите на работодавачите). Активните политики на пазарот на трудот можат, исто така, да придонесат за подобрувањето на конкурентноста на ранливите групи на пазарот на трудот. Ова подразбира повеќе финансиски средства преку нивно насочување од пасивните кон активните мерки
- Подобрување на ИТ системот во АВРМ е основниот предуслов за подобрување на капацитетот на АВРМ и за подобрување на нивната работа

2.6.7 Заштита и безбедност при работа

Заштитата и безбедноста на здравјето е еден од важните приоритети. Истовремено тоа е континуиран процес и цел. Остварувањето на оваа цел ќе биде во насока кон:

- хармознизација на законодавството од областа на заштита и безбедност при работа со легислативата на ЕУ, и
- подобрување на капацитетите на службите за надзор, контрола и заштита.

2.6.8 Социјален дијалог

Јакнењето на социјалниот дијалог на национално и на локално ниво ќе се оствари преку:

- трипартитен социјален дијалог;
- економско социјален совет;
- бипартитен социјален дијалог: посебен акцент во подобрување на капацитетите на социјалните партнери во бипартитниот дијалог, особено во колективното договарање на сите три нивоа (национално, гранково и на ниво на работодавачи);
- воспоставување на социјален дијалог на локално ниво;
- создавање на соодветна рамнотежа во комбинирањето на флексибилноста и сигурноста при вработувањето (на пример скратеното работно време - види табела 11); и
- учество на социјалните партнери во подготовка и донесување на легислативата од областа на трудот и други проекти и програми од оваа областа во контекст на подобар квалитет и продуктивност на работата, здравјето и безбедноста при работата и флексибилност и сигурност на работното место.

2.7 Образование и обука

Постои големо несовпаѓање помеѓу образовниот систем и вештините потребни на пазарот на трудот, но образованието и обуката се одлучувачки за долгорочниот економски развој на државата, а особено за вработувањето. Системот на образование е значаен и составен дел на политиките за вработување.

Затоа Владата ги постави следниве цели:

- намалување на стапката од не повеќе 10% на лица кои предвреме го напуштиле образованието;

- зголемување на опфатот на деца во нулта година на 100%;
- зголемување на опфатот во високото образование на 3.500 студенти на 100000 жители до 2015 година (2.212 студенти на 100.000 жители во 2005);
- зголемување на доживотното учење и неформалното образование. Просечното ниво на учество во доживотното учење да дојде до 8-10% за возрасната популација (25-64 години) до 2010 година. Европската квантитативна цел изнесува 12,5%, но македонската квантитативна цел е утврдена во проекциите од областа на доживотно учење (според првичните резултати на АРС стапката на доживотно учење во 2005 година во Република Македонија изнесува само 2,4%, а во земјите членки на ЕУ овој индикатор е значително поголем); и
- подобрување на нивото на образование со што поголем опфат во средното образование со цел најмалку 75% од лицата на возраст од 22 години во Република Македонија да имаат завршено средно образование до 2010 година. Европската соодветна цел изнесува 85%.

За остварување на овие цели, Владата ќе спроведе реформи во системот на образование во периодот до 2010 година во функција на создавање на поквалитетна работна сила, а со цел зголемување на вработувањето и забрзување на вкупниот економски развој. Ове реформи ги сочинуваат следниве политики:

- зголемување на буџетските средства за образованието до ниво од 5% од БДП до 2010 година;
- подобрување на квалитетот на образование на сите нивоа;
- осовременување на наставните програми во сите нивоа на образование;
- зголемување на опфатот и обемот на информатичкото образование и обезбедување на целосна компјутеризација на училиштата;
- зголемување на конкуренцијата во образованието преку отворање на приватни средни училишта и универзитети и нивна регионална дисперзија;
- состојбите со предвременото напуштање на школувањето зборуваат за годишното осипување во основното образование кое изнесува 1,42% и годишното прекинување на школувањето во основното образование кое изнесува 0,29%. Најголемо осипување има на преодот од основно во средно образование - 16,65%. Кај универзитетите пак бројот на студенти на 100000 жители изнесува 2.212. Врз основа на состојбите потребно е преземање мерки за елиминирање на сите пречки кои го прават образованието недостапно или предизвикуваат напуштање од страна на учениците/студентите. Еден од посериозните проблеми на образованието, а со тоа и на невработеноста е предвременото напуштање на школувањето. Бидејќи оваа популација останува неквалификувана, без соодветни знаења, вештини и способности што ги бара пазарот на трудот, таа ќе претставува невработена сила за подолг временски период;
- подобрување на можноста за образование на младите во руралните средини;
- поддршка на социјално загрозените семејства за олеснување на трошоците поврзани со основното образование;
- целосна имплементација и развој на VET системот и формирање на центар за стручно образование и обука, како дел од проектот CARDS VET;
- реформи во тригодишното образование во сите струки и профили финансиран од Германската Влада и спроведуван од германската техничка помош ГТЗ;
- зголемување на поврзаноста и соработката помеѓу домашните универзитети и научни институции со соодветни институции од странство, преку учество во заеднички проекти и други облици на стручно усовршување и специјализација;

- подобрување на студентскиот стандард;
- еднаков пристап на младите со посебни потреби до сите нивоа на образование;
- развој на мрежа на институции за доживотно учење;
- програми за промоција за подигање на свеста кај младото и кај возрасното население за значењето на образованието; програми за активно вклучување на формалниот и неформалниот сектор во акциите за подигање на образовното ниво и компетенциите на населението; нудење финансиски олеснувања за сите оние кои ќе се вклучат во акцијата; стипендирање на ромската популација за зголемување на нивото на образованието; зголемување на опфатот на децата од предучилишна возраст, особено на децата-припадници на малцинските етнички групи; како и имплементацијата на принципите и препораките кои произлегуваат од болоњскиот процес во високото образование;
- задржување на младиот и високообразован кадар во земјата, намалување на " Brain Drain" - одлив на мозоци; и
- децентрализација на образовниот систем со рedefинирање на улогите на централно, локално и училишно ниво.

3. Финансирање и управување

За целосно имплементирање на НСВ потребно е да се обезбедат неопходните финансиски средства. Финансирањето за остварувањето на политиките на Стратегијата за вработување ќе се покрие од:

- Буџетот на Република Македонија,
- буџетите на единиците на локална самоуправа,
- фондовите на Европската унија (pre-accession funds), како на пример IPA фондовите, како и програмите Леонардо и Сократис, и
- средства од мултилатерални и билатерални договори и други меѓународни фондови и странски донации

Националната стратегија за вработување 2010 ќе се имплементира преку претходно наведените институции и органи (види Предговор), преку континуирано подобрување на капацитетите за креирање на политиките, управувањето, работењето на органите и институциите и во имплементацијата и мониторингот на стратегијата.

4. Мониторинг и евалуација

За успешно и доследно спроведување на политиките во Националната стратегија за вработување потребно е да се спроведе соодветен мониторинг во периодот кој го покрива овој документ, како и евалуација на документот кога ќе стапи на сила. Работните групи кои во иднина ќе се преобразат во постојани тела на Владата ќе го следат текот и динамиката на спроведувањето на НСВ и НАПВ (мониторинг), ќе ги даваат своите оценки и ќе предлагаат неопходни промени за достигнување на утврдените цели.

АНЕКС - Кратенки

АВРМ	Агенција за вработување на Република Македонија
АПП	Агенција за поддршка на претприемништво
АРС	Анкета на работна сила
БДП	Бруто домашен производ
GTZ	Deutsche Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit
ДЗС	Државен завод за статистика
ЕЛС	Единици на локалната самоуправа
ЕУ	Европска унија
ЕУРОСТАТ	Европско статистичко биро
ЗЕЛС	Заедница на единиците на локалната самоуправа
ИКТ	Информатичко комуникациската технологија
МЕ	Министерство за економија
МЗШВ	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
МЛС	Министерство за локална самоуправа
МОН	Министерство за образование и наука
МОТ	Меѓународна организација на трудот
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МФ	Министерство за финансии
НАПВ	Национален акционен план за вработување
НПР	Национална програма за реформи
НСВ	Национална стратегија за вработување
ОРМ	Организација на работодавачи на Македонија
ПИОМ	Пенизиско и инвалидско осигурување на Македонија
ССМ	Сојуз на синдикати на Македонија
CARDS	Техничка и институционална помош за обнова и развој
VET	Vocational educational training

АНЕКС - Македонски национални цели за вработување

1. општа стапка на вработеност од 48% до 2010 година;
2. стапка на вработеност на жени од 38% до 2010 година;
3. стапка на вработеност за постарите работници (55-64 годишна возраст) од 33% до 2010 година;
4. на секое младо лице да му се понуди нова можност во облик на обука, преквалификација и слично, пред да наврши 6 месеци невработеност на лицето, а за возрасни пред да навршат 12 месеци невработеност, врз основа на искажани потреби од работодавачите;
5. до 2010 година 15% од долгорочно невработените треба да бидат вклучени во активна мерка во облик на преквалификација, доквалификација, пракса или друга мерка за вработување;
6. намалување на разликите помеѓу законската и постојната просечна возраст на напуштање на пазарот на труд во согласност со порастот на просечниот животен век до 2010 година;
7. подобрување на нивото на образование со што поголем опфат во средното образование со цел најмалку 75% од лицата на возраст од 22 години во Република Македонија да имаат завршено средно образование до 2010 година;
8. зголемување на доживотното учење и неформалното образование. Просечното ниво на учество во доживотното учење треба да достигне 8-10% за возрасната популација (25-64 години) до 2010 година; и
9. подобри и подостапни услови за грижа и сместување на децата во рамките на системот на детска заштита.

АНЕКС - Европски цели и одредници за вработување

1. зголемување од пет години, на ниво на ЕУ, на постојната (ефективната) просечна возраст на напуштање на пазарот на труд до 2010 година (споредено со 59.9 во 2001 година);
2. до 2010 година, обезбедување грижа за децата за најмалку 90% од децата меѓу 3 и возраста на задолжително образование и најмалку 33% од децата помали од 3 години;
3. максимална просечна стапка на ЕУ од 10% на лица кои предвреме го напуштиле образованието;
4. најмалку 85% од 22-годишните лица во ЕУ треба да имаат завршено средно образование до 2010;
5. просечното ниво на учество во доживотно учење во ЕУ треба да биде најмалку 12.5% за возрасното работоспособно население (возрасна група 25-64 година);
6. на секое невработено младо лице да му се понуди нов почеток пред да наврши 6 месеци невработеност, а за возрасни пред да навршат 12 месеци невработеност, во облик на обука, преквалификација, работна пракса, работа или друга мерка за вработување, комбинирана, каде што е соодветно, со постојана помош при барање работа;
7. до 2010, 25% од долгорочно невработените треба да учествуваат во активните мерки во облик на обука, преквалификација, работна пракса, работа или друга мерка за вработување, со цел да се постигне просекот на трите најразвиени земји-членки; и
8. оние кои бараат работа во ЕУ можат да имаат пристап до сите слободни работни места објавени во службите за вработување на земјите членки.

